

қатысушылармен жаңа материалдық-техникалық база негізіндегі әлеуметтік серіктестік пен құқық бұзушылықтың алдын алу тиімділігін жетілдіру жөнінде іс-шаралар кешені өткізілетін болуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Ахметжанова Н. «Қиын» балалар қылығының қыры / Н. Ахметжанова // Ұлағат. – 2000. – №2. – Б. 10-15.
2. Иляшева Р.Г. Алкоголизм родителей и здоровье детей / Р.Г. Иляшева. – Алматы, 1987. – Б. 39-42.
3. Парманқұлова Ш. «Қиын бала» және отбасы тәрбиесі / Ш. Парманқұлова // 2006. – №20 мамыр. – Б. 6-10.

REFERENCES

1. Ahmetzhanova N., *Kiyn balalar kiliginyn kiry, Ulagat, 2000, 2, 10, 15 (in Kaz)*.
2. Piyasheva R.G., *Alcogolizm roditelei i zdorov'e detei. Almaty, 1987, 39, 42 (in Russ)*.
3. Parmankulova Sh., *Kiyn bala jane otbody tarbiesi, 2006, 20 mayr. 6, 10 (in Kaz)*.

ӘОЖ 316.6 (574)

А.С. СЕРИКБЕКОВА, К.Ш. КОККОЗЕВА

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Өскемен қ., Қазақстан

ҚАРТ АДАМДАРҒА ҮЙДЕ ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Мақалада қарт адамдарға үйде әлеуметтік көмек көрсету қызметінің қазақстандық және шетелдік тәжірибесі қарастырылып, қызмет көрсету ерекшеліктері салыстырылған. Қарт адамдардың өмір қызметінің шектелуі ең өткір мәселе болып табылады. Мақалада баяндалған қарт адамдарға үйде әлеуметтік көмек көрсету қызметінің шетелдік тәжірибесі қазақстандық тәжірибені сапалы етуте мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қарттық, әлеуметтік қызмет, әлеуметтік қамсыздандыру, шетелдік тәжірибе, психологиялық қажеттіліктер.

КАЗАХСТАНСКАЯ И ЗАРУБЕЖНАЯ ПРАКТИКА СОЦИАЛЬНОЙ ПОМОЩИ НА ДОМУ ПОЖИЛЫМ ЛЮДЯМ

В статье рассматривается казахстанская и зарубежная практика социальной помощи на дому пожилым людям и сравнены особенности оказания услуг. Ограничение жизненной функции пожилых является острой проблемой. Изложенная в статье зарубежная практика социальной помощи на дому пожилым людям даст возможность улучшить качество казахстанской практики.

Ключевые слова: старость, социальные услуги, социальное обеспечение, зарубежная практика, психологические потребности.

**KAZAKHSTAN AND FOREIGN PRACTICE OF SOCIAL ASSISTANCE
AT HOME ELDERLY**

The article deals with Kazakhstan and foreign practice of social care home for older people and compared features of the provision of services. Limitation of vital functions of the elderly is a serious problem. Foreign practice of social care home for older people in article will improve the quality of practice of Kazakhstan.

Keywords: old age, social services, social security, foreign practice, psychological needs.

Жалпы қазақ – табиғатынан үлкенді қадір тұтып, құрметтеген халық. Сондықтан да қазақ қоғамында қарияларға деген қамқорлық қашан да ерекше болған. Бүгінде елімізде қарт адамдарға деген ықылас жыл сайын артып, мемлекет тарапынан оларға көрсетілетін көмектің көлемі де ұлғайып келеді. Әрбір азаматтың қартайған кезіндегі өмірін лайықты ету – мемлекетіміздің әлеуметтік саясатының басым бағыттарының бірі.

Қарт адамдардың өмір қызметінің шектелуі ең өткір мәселе болып табылады. Өмір қызметінің шектелуі барысында адамда өзіне қызмет көрсету мүмкіндігінің, қимыл-қозғалысының, қарым-қатынасының, өз мінез-құлқына бақылау жасауының, сондай-ақ еңбек қызметімен айналысу мүмкіндігінің болмайтындығы байқалады.

Қарт адамның орны мен рөліне, қарттарға қатысты Біріккен Ұлттар Ұйымының концептуалды көзқарастары қағидаларында көрсетілген. Бұл принцип 1991 жылы Бас Ассамблеямен қабылданған. Осы принциптер бойынша қарт азаматтарды:

– азық-түлікпен, үймен, киіммен және медициналық қызметпен; өздеріне қатысты саясатқа қатысу мүмкіндігін және өз қозғалыстар мен ассоциацияларын құру;

– отбасы және қоғам жағынан күтім және қорғау, өзінің физиологиялық, психологиялық және эмоционалдық күйін сақтауға медициналық қызмет көрсету; әлеуметтік және құқықтық көмек алу мүмкіндігін; бүкіл әлеуметтік мекемелерде адамдар құқықтарын және негізгі бостандықтарын қолдануға мүмкіндік;

– өзінің потенциалын жан-жақты орындауға, яғни білім, мәдениет, рухани өмір және демалыс сияқты қоғамдық құндылықтарды орындау мүмкіндігі;

– жеткілікті және қауіпсіз өмір тұрпатын өткізуге, яғни ешқандай да эксплуатацияға, физиологиялық және психологиялық зорлыққа ұшырамау, сонымен қатар жасына, жынысына, нәсіліне, мүгедектігіне және басқа да статустарына қарамастан, әділетті қатынасқа мүмкіндігін қамтамасыз етуді қарастырған.

Қарттық шақтағы адамдар әлемдік бірлестіктерде позитивті фактор ретін-

де қарастырады. Егер қарт адамдар өздерін қорғауда белсенді және пайдалы рөл ойнаса, кіші ұрпақ өздерін келешекте не күтіп тұрғанын көре алады.

Қазақстан Республикасында қарттарға күтім жасаудың негізгі 2 үлгісі бар: үйде және әлеуметтік мекемелерде көмек көрсету [1].

Қарттарға үйде әлеуметтік көмек көрсету қызметінің басты мақсаттары – қызмет алушыға әлеуметтік-тұрмыстық, әлеуметтік-медициналық, әлеуметтік-экономикалық, әлеуметтік-педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, әлеуметтік-мәдени және әлеуметтік-құқықтық қызмет көрсетуде қажетті жағдай жасау.

Заңнама бойынша асырап-бағуға және қамқорлығына алуға міндетті жақын кәмелетке толған еңбекке қабілетті туған-туысқандары жоқ, сондай-ақ объективті себептермен тұрақты көмек пен күтімді қамтамасыз ете алмайтын (жасы келуіне, бірінші, екінші, үшінші топтағы мүгедектігі, онкологиялық, психикалық ауру болуына, бас бостандығынан айыру орындарында жатуына, елден тыс жерге тұрақты тұруға кетуіне немесе басқа елді мекенде тұруына байланысты) жақын туған-туысқандары бар адамдар үйде қызмет көрсетуге қабылданады [2].

Әлеуметтік қызметкерлердің штат санының нормативтері ҚР СТ 1457-2005 анықталған, қалалық жерлерде 1 әлеуметтік жұмыскерге 8-10 қарт адам бекітілсе, ауылдық жерлерде 4-6 адамнан келеді [3].

Үйде әлеуметтік қызмет көрсету отбасында жалғыз қалған, еңбекке жарамсыз қарт азаматтардың мұқтаждығын, көмектің түрлерін айқындау мақсатында тексеріс жүргізеді және көрсетілген қызмет түрлерін анықтап, шарт жасайды. Бөгде адамдардың көмегіне мұқтаж қарттарды денсаулық сақтау мекемелерімен бірге анықтайды. Жалғыз басты қарт адамдарға медициналық, сауда-саттық, коммуналдық, шаруашылық, тұрмыстық қызмет көрсету мекемелерінен қажетті медициналық, әлеуметтік-тұрмыстық көмек түрлерін ұйымдастырады. Үнемі әлеуметтік қызмет сапасын анықтап және олардан қызмет алушы отбасында жалғыз басты қарт азаматтарға көрсетілген сұраныстарының сәйкестігін бақылайды.

Қазақстанда қарттарға үйде әлеуметтік көмек көрсету қызметінің мынандай негізгі түрлері бар:

Әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер:

– денсаулық жағдайы бойынша, оның ішінде төсектен тұру, төсекке жату, киіну және шешіну, жуыну, тамақ ішу, сусын ішу, дәретхананы немесе дәрет ыдысын пайдалану, қозғалып жүру, тісін немесе жағын күту, көзілдірікті немесе есту аппаратын қолдану, тырнағын алу, ер кісілерге сақал-мұрттын алу сияқты күнделікті рәсімдерді орындауға қабілетсіз қызмет алушыларға жеке қызмет көрсету және гигиеналық сипаттағы әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер;

– қызмет алушылардың отбасы мүшелеріне жеке қызмет көрсетушінің және гигиеналық-санитарлық сипаттағы практикалық дағдыларды үйрету;

- хат жазу және оқуға жәрдемдесу;
- азық-түлікті үйге жеткізіп беру;
- тағам әзірлеп беру немесе әзірлеуге көмектесу;
- алғашқы қажеттіліктегі өндірістік тауарларды сатып алу және үйге жеткізіп беру;
- коммуналдық қызметтерді, өзге де ақшалай төлемдерді төлеуге жәрдемдесу;
- діни жораларды ұйымдастыру (қайтыс болған қарттардың жерлеу рәсімі қайтыс болған қызмет алушының діни нанымын ескере отырып жүзеге асырылады);

– үй жинау және т.б.

Әлеуметтік-медициналық қызметтер:

- медико-әлеуметтік сараптамадан өтуге көмектесу;
- қызмет алушылар ауруханаға түскен жағдайда оларға барып тұру;
- денсаулық жағдайын бақылау (дене температурасын, артериялық қысымды және тағы басқасын өлшеу);
- қарттарды дәрігерлер тағайындаған емдік заттармен қамтамасыз ету;
- тегін медициналық көмектің кепілді көлемін алуға жәрдемдесу;
- қызмет алушыларға техникалық қосалқы (орнын толтырушы) құралдарды және міндетті гигиеналық құралдарды пайдалануды үйрету;
- емдік-физикалық жағтығулар жасауға көмек көрсету.

Әлеуметтік-психологиялық қызметтер:

- психологиялық көмек көрсету, яғни әңгімелесу, қарым-қатынас, тыңдау, жігерлендіру, белсенділікке мотивациялау, қызмет алушылардың өмірлік тонустарын психологиялық сүйемелдеу;
- психологиялық диагностика және жеке тұлғаны тексеру;
- әлеуметтік-психологиялық патронаж (жүйелі бақылау);
- жайлы психологиялық климат қалыптастыру.

Әлеуметтік-педагогикалық қызметтер:

- кітаптар, журналдар, газеттермен қамсыздандыру;
- тұрмыстық бағдарлану негіздеріне үйрету көрнекі және тиімді болып табылады, оның нәтижесінде қызмет алушылар тамақ пісіру, киім жөндеу, тұрғын жайды күту, аумақты жинау және жабдықтау сияқты тұрмыстық рәсімдерді толық көлемде игереді.

Әлеуметтік-экономикалық қызметтер:

- ҚР заңнамасына сай қызмет алушылардың өздеріне тиесілі жеңілдіктер, жәрдемақы, өтемақы, алименттер және тағы да басқа төлемдерді алуларына жағдай жасау.

Әлеуметтік-құқықтық қызметтер:

– құжаттарды рәсімдеуге көмектесу;
– зейнетақымен қамсыздандырумен байланысты сұрақтарды шешуге қол ұшын беру;

– стационарлық мекемелерге бағыттау.

Әлеуметтік-мәдени қызметтер:

– мерекелер мен тынығу іс-шараларын ұйымдастыру;
– клуб және үйірме жұмыстарын ұйымдастыру және жүргізу;
– қызмет алушыларды тынығу іс-шараларына, мәдени іс-шараларға (экскурсиялар ұйымдастыру, театр, көрме, концерттерге бару) қатысуға тарту жатады.

Тізбеден көрініп отырғандай, әлеуметтік жұмыскерлер бастапқы, физиологиялық сипаттағы өмірлік қажеттіліктерді қанағаттандыруға қызмет көрсетеді, психоәлеуметтік қызмет көрсетулерді ұсынуға тырысады.

Әлеуметтік жұмыскерлер қамқорлығына алған адамдарға кесте бойынша келеді. Кесте қарттар мен мүгедектердің тілектері ескеріліп жасалады. Оны меңгеуші бекітеді. Әлеуметтік қызметкердің функционалдық міндеттері қызметтік нұсқаулықта көрсетілген.

Шетелдік тәжірибеге тоқталатын болсақ, Швецияда қарт адамдардың әлеуметтік құқықтарын қорғау 1982 жылы қабылданған «Әлеуметтік қамтамасыз ету туралы» заңында көрініс тапқан. Қарт адамның әлеуметтік көмектерді алуы негізгі бес қағидаға сүйеніп жүзеге асырылады:

Нормалау қағидасы. Әр азамат нормаға сай қоршаған орта жағдайларында еңбек етуге және өмір сүруге құқылы.

Адами қажеттіліктердің жаһандылық қағидасы. Адамға қажетті игіліктердің барлығы назарға алынуы керек.

Өз-өзін анықтау қағидасы. Адамды тұлға ретінде құрметтеу мен жеке басына қол сұқпау.

Қатысу қағидасы. Егде жастағы адамдар да өздеріне жауапкершілік алып өздерін бір нәрсеге болса да қажетті екендіктерін сезінгісі келеді.

Ынталандыру қағидасы. Егде жастағыларға олардың мүмкіншіліктеріне сәйкес тапсырмалар жүктелуі керек [4].

Қарттарға үйде әлеуметтік көмек көрсету қызметін коммуналар жүзеге асырады.

Ұлыбританияның қарттарға қатысты әлеуметтік саясаты үйде тұру шарттарында толыққанды жағдай қалыптастыруға бағдарланған. Оның басты себептерінің бірі – интернаттық мекемелер желісінің толық дамымағандығы. Қарттарға үйде көрсетілетін әлеуметтік және медициналық көмек мемлекеттегі бүкіл әлеуметтік саясатты жүзеге асырудың маңызды элементі ретінде қарастырылады. Мемлекет денсаулық сақтау, әлеуметтік қамсыздандыру

министрліктері арқылы қаржылық бақылауды жүзеге асырады.

Үй шаруашылығын жүргізу қиыншылықтарын «үйде көмек көрсету» қызметкерлерінің келіп-кетуі жеңілдетеді. Мұнда тұрғылықты жері бойынша денсаулық сақтау органдарының қызметтері де кіреді: мысалы, учаскелік мейірбикенің қарт адамға жуынуға көмектесуі, екпе жасау және т.б. Әлеуметтік жұмыскерлер азық-түлік әкеліп беруге, бақшаға күтім жасауға жәрдемдеседі. Жалғызбасты қарттарға әлеуметтік көмек көрсетудің белгілі түрлерінің біріне «әлеуметтік клубтар» мен «әлеуметтік дәмханаларды» жатқызуға болады. «Қозғалмалы асханалар» қарттардың үйіне қымбат емес түскі ас апарып берумен айналысады. Қарттармен әңгімелесу, оларға моральдік-психологиялық қолдау көрсету мақсатында олардың үйіне бару мәселесіне де көп мән беріледі.

Қарттарға үйде көмек көрсету қызметі бөлімшелер арқылы іске асырылады. Қарттарға күтім көрсететін күндізгі немесе түнгі күтушілердің кезекшілігі үйде көрсетілетін қызметтердің кең тараған түрлерінің бірі болып табылады.

Францияда қарттарға үйде көмек көрсетудің негізгі екі түрі кең таралған: «үй көмекшілерінің» қызметтері және қарттарға үйде мейірбикелік күтім жасау.

«Үй көмекшілерінің» қызметі 50 жылдардың ортасында қалыптасты. Олар азық-түлік сатып алу, ас әзірлеу, тұрғын үйге күтім жасауды өздігінен жүзеге асырудан қиыншылық көретін қарттарға әлеуметтік-тұрмыстық сипаттағы қызметтер көрсетуге бағытталған және мемлекеттік сақтандыру жүйесі немесе жеке меншік сақтандыру компанияларының есебінен қаржыландырылады.

Өз-өзіне қызмет ету мүмкіншілігін жоғалтқан қарттарға «мейірбикелік күтім» қызметі тағайындалады. Олар дәрігерге дейінгі көмек пен гигиеналық сипаттағы қызметтерді көрсетеді.

Стационарлық медициналық мекемелерден шығарылған қарттарға «үй госпиталі» ұйымдастырылуы мүмкін. Мұндай азаматтарға дәрігерлер, мейірбикелер әлеуметтік жұмыскерлермен бірлесе отырып қызмет көрсетеді. Финляндияның әлеуметтік қамсыздандыру саласында жоспарлаудың орталықтанған жүйесі әрекет етеді. Өз-өзіне қарау мүмкіншілігі сақталған қарттарға пәтерді жинауда көмек көрсетіледі, ал үйден мүлдем шыға алмайтын азаматтарға азық-түлікпен қамтамасыз ету, тағам даярлау, санитарлық-гигиеналық қызметтер көрсетіледі.

Үйде көмек көрсету әрекетімен алдын ала арнайы даярлықтан өткен 13 мыңнан астам әлеуметтік жұмыскерлер айналысады. Үйге түскі ас индивидуалды термостарда жеткізіледі.

Германияда қарттарға әлеуметтік қызмет көрсетуде ерікті ұйымдар, бірінші кезекте, шіркеулік қайырымдылық одақтар мен Неміс Қызыл Кресті маңызды рөл ойнайды.

Үйде көмек көрсету қызметтері соңғы жылдары мамандар тобының немесе

пәнаралық топтың жұмыс әдісімен бекітілді.

АҚШ-та үйдегі кәсіби көмек қызметтерін сертифицирталған жеке меншік немесе коммерциялық емес Үйдегі көмек агенттігі көрсетеді. Олардың қызметтерін қаржыландыруды екі федералдық бағдарламалар – Medicare пен Medicaid жүзеге асырады. Агенттік білікті күтім, физиотерапия, сөздік және еңбек терапиясы, әлеуметтік жұмыскерлердің, психологтердің, диетологтердің және т.б кеңес беруімен қатар медициналық және оңалту бағдарламаларын іске асырады.

L.W. Kaye үйде көмек көрсету жұмысын атқаратын пәнаралық топқа бағытталған талаптарды тұжырымдады:

- профессионалдарды интеграциялау мен координациялау;
- кәсіби терминдерді қолдану кезінде коммуникациялық барьерлерді жеңу;
- ұжымның әлеуметтік-экономикалық және мәдени айырмашылықтарын жеңу;
- ұжымда «медиатор» мен «модераторды», лидерді анықтау;
- кәсіби дағдыларды мойындау мен құрметтеу;
- кәсіби иерархия мәселесін ескеру;
- топ мүшелерінің қызығушылығын ескеру мен біліктілік айырмашылықтарын құрметтеу.

Үйде көмек көрсету жүйесіндегі топ жұмысының тәжірибесі қайшылықтар, бәсекелестік пен әлсіз координация тәуекелімен байланысты. R.W. Buckingham пікірінше, үйдегі көмек көрсетуді дамыту күтім үйлері мен басқа да баламалы институттарды қолдануды азайтумен байланыстырылады. АҚШ-та қарттарға үйде қызмет көрсету көрсетілетін көмек түрлерінің көптігімен сипатталады: түскі аспен қамту, шомылдыру, жайманы ауыстыру, педикюр жасау, шаш кию, кір жуу, заттарды тазалау, автокөлікпен қамтамасыз ету, емдік гимнастика. Сонымен қатар пәтерге жөндеу жұмыстарын жүргізу, уақытша қолданысқа телефон ұсыну, мәдени іс-шаралар, бос уақыт пен ойын-сауықты ұйымдастыру қызметтерін де айта кеткен жөн [5].

Ұзақ мерзімдік көмектің аса маңызды компоненті – үйдегі көмек, қауым деңгейіндегі көмек. D. Horowitz, D. Shilling үйдегі көмекті қарт адамдардың қажеттілігін қанағаттандырып, олардың үйде қалуына мүмкіндік беретін медициналық, әлеуметтік, тәжірибелік қызметтердің жіктемесі ретінде анықтайды. Үйде көрсетілетін тиімді сауықтыру медицинасы қарттарды госпиталдау мен институализация қажеттілігін айтарлықтай төмендетуге қабілетті. G.M. Tarper, M. Porovich мәліметтері бойынша үйде көмек көрсету қызметтері – бұл науқастандудың немесе зақымданулардың жоғарғы тәуекелі бар,

функциясы бұзылған, терминалды науқастарға және кәсіби қызметкерлердің қысқа және ұзақ мерзімдік көмегін қажетсінетін барлық пациенттерге үйге келу арқылы кәсіби көмек көрсету. Үйде көмек көрсету қызметтерінің түрлері: үйге персоналдың келуі; үйдегі инфузиондық терапия; үйге медициналық қондырғыларды әкелу; хоспис; патронаждық қызметкерлер қызметі.

Авторлардың пікірінше, үйде көмек көрсету қызметінің базалық компоненттері: пациент, персонал, қызметтер ақысының экономикалық тетігі және соңғы нәтиже (J. Mehlman, S.J. Youngner).

Жоғары дамыған индустриалды мемлекет ретінде Жапонияда халықтың орташа өмір сүру ұзақтығы ерлер үшін – 74,3, әйелдер үшін 79,8 жасты құрайды. Демографиялық жағдайдың өзгерісі қарттарға әлеуметтік қызмет көрсету жүйесінің жақсаруына алып келді. Жаңа жүйе 1983 жылы енгізілді. Бұл қартаюшы қоғамға қызмет көрсету мәселелерін шешудің алғашқы кезеңі болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Арнаулы әлеуметтік қызметтер туралы Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 29 желтоқсандағы №114-IV Заңы.
2. Закон РК от 21 июня 1991г. №692-ХІІ О социальной защищенности пожилых в РК. ЭБД «Юрист», 2007.
3. Қазақстан Республикасының СТ ҚР 1457-2005 Мемлекеттік стандарты мен Үйде әлеуметтік қызмет көрсетудің үлгі ережесі.
4. Корнюшина Р.В. Зарубежный опыт социальной работы: учебное пособие / Р.В. Корнюшина. – Владивосток: ТИДОТ ДВГУ, 2004.
5. Филд Д. Социальные связи в старости: Результаты Боннского и Берлинского лонгитюдных исследований; Психология старости и старения: Хрестоматия; сост. О.В. Краснова, А.Г. Лидерс. – М.: Академия, 2003. – С. 218-229.

REFERENCES

1. *Arnauuly aleumettik qyzmetter turaly Kazakhstan Respublikasynyn 2008 jilgy 29 jeltoqsandagy 114 IV Zany (in Kaz).*
2. *Zakon RK ot 21 iyunya 1991, 692 XII O socialnoy zashishennosti pojilyh v RK. EBD IYRIST, 2007 (in Russ).*
3. *Kazakhstan Respublicasynyn ST QR 1457, 2005 Memlekettik standarty men Uide aleumettik qyzmet korsetudin ulgi erejesi (in Kaz).*
4. *Kornyushina R.B., Zarubezhnyi opyt socialnoy raboty. Uchebnoe posobie, Vladivostok. TIDOT DVGU, 2004 (in Russ).*
5. *Fild D., Socialnye svyazi v starosti. Rezultaty Bonnskogo i Berlinskogo longitudnyh issledovaniy. Pshichologiya starosti i stareniya. Hrestomatiya. sost. O.V. Krasnova, A.G. Liderers. M., Academiya, 2003, 218, 229 (in Russ).*